

Tarihi Seyir ve Eğitimsel Bazda 1915 Ermeni Olaylarına İlişkin Literatür Üzerine Genel Bir Analiz

A General Analysis on the Literature Related the 1915 Armenian Events on the Historical Cruise and Educational Basis

Yrd. Doç. Dr. Yaşar KOP *

Öz

Ermeniler ve artık birlikte anılacak sorunların 1878 tarihindeki Ayastefanos ve Berlin Antlaşmaları ile dünya siyasetine resmen girdiği söylenilebilir. Günümüze gelindiğinde Türk Ermeni ilişkilerinde en büyük sorun olarak Ermeni tehirci ve Ermeni soykırımı iddiaları işaret edilmektedir. Bu durum sık sık Batı âleminde, bazen de Amerika Birleşik Devletleri'nde gündeme gelmektedir/getirilmiştir. Çünkü dünya kamuoyunda Türkiye, negasyonist yani herkesin kabul ettiği bir şeyi inkâr eden olarak gösterilmektedir. Söz konusu iddialar, kamuoyunun hazır bulunuşluk düzeyini diri tutmak maksadıyla zaman zaman farklılık gösterse de genellikle medya, çeşitli ülke parlamento çalışmaları, süreli yayınlar ve kitaplar şeklinde cereyan etmektedir.

Bu çalışmada, adı geçen konuya dair yukarıda belirtilen çabalardan birisi olan dünya genelinde yazılmış kitaplar üzerinde durulmuştur. Alanyazın üzerine katkı sağlaması beklenen bu araştırma sadece bir konu veya başlığının irdelenmesine odaklanan monografik tarzda kaleme alınmıştır. Hazırlama aşamasında hem Türkiye dışında ve hem de Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde yazılan, basılan ve yayımlanan eserler genel bir süzgeçten geçirilmiştir. Böylece öz bir bakışla Ermeni sorununun nasıl algılandığının açıklığa kavuşturulması hedeflenmiştir.

* Kafkas Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, yasarkop@gmail.com

Araştırma sonucunda genellikle Türkiye aleyhine ethnocentric tarih anlayışı çerçevesindeki bilgilerin, okuyucu kitlesine sunulmaya çalışıldığı anlaşılmıştır. Bu durum ister istemez mevcut sorunu çözmekten ziyade düşmanlığı körüklemekte hatta karşısında öteki oluşturma tehlikesini de doğurmaktadır. Oysaki okuyucu kitlelerinin özellikle de öğrencilerin herhangi bir arabulucuya ihtiyaç kalmadan, kendi bulduğu ve önceki deneyimlerden edindiği bilgiler dâhilinde problem çözme yeteneğini kullanmaya başlaması beklenilmektedir. Aslında konu hakkında kaleme alınan kitaplardan sanki öğretmenmiş gibi düşünceler çeşitlenmiş olsa da bir rehber gibi yol göstermesi beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ermeni Sorunu, 1915 Olayları, Zorunlu Göç, Hassas Konular, Kavramsal Çerçeve.

Abstract

It can be said that the Armenians and the problems to be together now officially entered world politics with the Ayastefanos and Berlin Treaties in 1878. Nowadays, Armenian relocation and Armenian genocide allegations are pointed out as the biggest problems in Turkish-Armenian relations. This issue is often on the agenda/ brought to the agenda in the Western world and sometimes in the United States. Because, Turkey is shown as negasyonist that denies anything that everyone accepts in the world public opinion. Even if it varies from time to time; these claims often take place in the media, in various national parliamentary works, in periodicals and in books in order to keep the level of readiness of the public alive. This work focuses on books written around the world, one of the above mentioned efforts on the subject.

This research has been taken pen in monographic style which is focused on examine a subject or a title and this research is expected to contribute to the literature. During the preparation phase, works printed and published both outside Turkey and within the borders of the Republic of Turkey were passed through a general filter. Thus, it is aimed to clarify how the Armenian problem is perceived with a self glance.

As a result of the research, it is understood that the information about the ethnocentric history understanding against Turkey is generally tried to be presented to the reader's mass. This situation does not want to solve the present problem, but rather it fuels the hostility and even creates the danger of creating another. It is expected that the mass of readers especially students begin to use their problem-solving ability within the knowledge that they found and from previous experiences without the need for any mediation. In fact, it is expected to lead as a guide from the books about the subject even though they are diversified as if they were teachers.

Keywords: Armenian Issue, 1915 Events, Forced Migration, Controversial Issues, Conceptual Framework.

Giriş

Gerek Türkiye’de, gerekse diğer ülkelerde Ermeni meselesi hakkında çok şey yazılmış ve söylenmiştir. Beyoğlu (2003: 23)’nin bildirdiği kadarıyla Ermeniler ve tehcir hakkında dünyada yaklaşık olarak 26 binin üzerinde yayın bulunmaktadır. Bunların çoğu Ermeni konusunu, tarihî bir olgu olarak incelemeyen ziyade Türklere siyasi, hukuki ve ekonomik çıkarlar elde etmenin alt yapısı olarak kullanmaktadırlar. Dolayısıyla Ermeni Sorununu tarihî boyuttan çıkararak önce duygusal sonra siyasal alana taşımışlardır.

Bilgin (2005: 256)’e göre, günlük yaşamın epistemolojisi alanında yapılan sosyal psikolojik araştırmalar göstermiştir ki bilimsel bilgiden farklı bir sağduyu ya da ortak duyu bilgisi yani sosyal bir düşünce ve bir günlük bilgi vardır. Bu bilgi sıradan insanın günlük yaşamında ürettiği ve kullandığı bilgidir. Başlangıçta günlük bilginin bilimsel bilgiye kıyasla acele üretilmiş ve bilimsel kurallara göre test edilmiş bir bilgi olduğu ve dolayısıyla sokaktaki bir insanın ürettiği hatalı bir bilgi olduğu dile getirilmiştir. Oysa bugünkü bakış açısında, günlük bilgi ve teorilerin kendine özgü dinamiklerinin olduğu, bunun hatalı bir bilgi değil, sosyal olarak motive bir bilgi olduğu, sokaktaki insanın derdinin pek de öyle hakikat aramak olmadığı bilinmektedir. Bu anlamda günlük yaşamlarında insanlar bilimsel bilgiyi değil, enstrümantal bilgiyi aramaktadırlar.

Bu açıdan bakıldığında Ermeni soykırım iddiaları etrafındaki tartışmalar, tarihsel gerçekliğe ilişkin bir tez veya tarihsel bulgunun tartışılmasından ziyade, sosyal temsiller planında cereyan etmektedir. Söz konusu temsillerin objesinin tarihsel olgular olması dolayısıyla bunların tarihçilere bırakılması talebi, tutarlı ve mantıklı gibi görünse de sosyal temsillerin olduğu sahne, uzmanların dünyası değildir. Sosyal temsiller bilim adamlarının kontrollü dünyası dışında kalan her yere, tüm ara boşluklara, satır aralarına, sızarak kullanıma hazır ve kolay şemalar olarak ilk fırsatta devreye girmektedir (Bilgin 2005: 258-267). Bu durumda Türkiye Cumhuriyeti’nin tarihi tarihçilere bırakma tezi, her ne kadar tarihsel gerçekliği rasyonel yollardan belirlemek açısından etik bir değer taşısa da soykırım iddialarına karşı mücadele planında maalesef yeterli değildir.

Batı Dünyasında Alana İlişkin Ses Getiren Araştırmalar

Özellikle son çeyrek yüzyılda Strom and Parsons (1982), Ferro (1984), Hovanisian (tarihsiz), Adalian (1989), Supple (1993), Dadrian (2004), Balakian (1997), Auron (2003), Pelosky (2005) ve Bloxham (2005)’inde içerisinde yer aldığı çok sayıda yazar ve akademisyen Osmanlı yönetiminin I. Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Ermenilerini yok etmeye yönelik sistematik bir girişim içerisinde olduğunu iddia etmekte ve duygusal anlamda ajitasyon yaparak konuyu gündeme getirmektedirler. Öyle ki yazdıkları eserlerde, 1914’te ve sonrasında üç yılda, İttihat ve Terakki’nin Ermenileri demiryolu yapımında Almanlar’a yardımcı olmaya zorladıkları, işçi olarak ağır şartlarda çalıştırdıkları belirtilmektedir. Bunlardan birçoğunun

ölüme terk edilircesine işkenceler gördüklerini, hayatta kalanların da hiç acınmadan öldürüldüğünden bahsedilmektedir. Ermeni soykırımının başlangıcı olarak isimlendirilen 1915 baharında ise Türk yönetiminin gizli planlarla Ermeni bilim adamları ve politikacılarını katlettiği ileri sürülmektedir.

Söz konusu yazarlardan biri olan Power (2002) ise kitabında özetle, Talat Paşa'nın 250 Ermeni bilim adamını bir araya toplayarak katlettirdiğini bildirmektedir. Bununla birlikte Türklerin Ermeni kadınlarını ve çocukları kamplarda toplayarak, aç ve susuz bıraktıklarından, kamplar dolmaya başlayınca da onları Suriye çöllerine sürdüklerinden ve bu süreçte binlerce Ermeni'nin yaşamını yitirdiğinden bahsetmektedir. Dahası bu yolculukta 1915 yılı süresince Türklerin Ermenileri vurarak, asarak, yakarak, nehirlere atarak ve zehirleyerek çeşitli şekillerde öldürdüğünden söz etmektedir.

Diğerleriyle duygusal ve siyasî platformda aynı görüşleri paylaşan Staub (1989) da onlardan farklı olarak, gücünü yitiren ve Avrupa'nın hasta adamı olarak nitelendirilmeye başlanılan Osmanlı Devleti'nin kendini iyi hissetmek için böyle bir girişimde bulunduğunu kaydetmektedir.

Türk tarihçi Akçam (1986; 1992; 1999) ve Çelik (tarihsiz) de tıpkı konuya subjektif olarak Ermenilerin lehinde yaklaşan yazarlar gibi eserler kaleme alan şahıslardan sadece birkaçıdır.

Ermeni soykırımı ile ilgili Batı'da bu bağlamda kaleme alınmayan eserler, doğal olarak yazarlar da mevcuttur. Bunlar arasında Shaw (1983), McCarthy (1998; 2001; 2005; 2006), Lowry (1990), Mayewski (2001), Maleville (1998) ve Weems (2004) vb. örnek gösterilebilir.

Bununla beraber ana kaynak kabul edilip, bizzat olayın geçtiği dönemlerde ilgili veya komşu ülkelerin devlet adamlarından olup konuya objektif yaklaşan fakat yine Ermeni meselesini tarihî kıstaslar çerçevesinde monografik olarak ele alan eserler de bulunmaktadır. Bunlar arasında popüler olup Türkçe'ye de çevrilmiş olanları; Kaçaznuni (2005), Karibi (2007), Karinyan (2006), Kızıl Kitap(2006) ve Perinçek tarafından 2006 yılında özetlenerek Türkçe'ye kazandırılan Ermeni Devlet Adamı B. A. Boryan'ın gözüyle Türk-Ermeni Çatışması sayılabilir.

Türkiye Sınırları İçerisinde Alana İlişkin Yapılan Önemli Araştırmalar

Bıyıklı (2001: 235–236)'nın bildirdiğine göre Türkiye'de ise Ermeni Sorunu konusunda yaklaşık olarak bin civarında makale ile kitap mevcuttur. Bunlar arasında sadece birinci elden kaynakların bir araya getirilmesiyle oluşturulan Başbakanlık Osmanlı Arşivi Genel Müdürlüğü'nün, Genel Kurmay Başkanlığı'nın ve Türk Tarih Kurumu'nun çalışmalarını konuya kaynaklık teşkil etmesi bakımından önemle belirtmek gerekir.

Bundan otuz yıl öncesine kadar birçok Türk vatandaşı özellikle genç kuşaklar, Ermenilerin katliam iddialarının ne olduğundan bile habersizdi. Türk devlet

adamları ve diplomatları da bu konuda yeterli bilgi donanımına sahip değillerdi. Böyle bir ortamda 1970'ler ve 1980'ler Türkiye'sinde bazı tarihçi ve yazarlar bu bilgi boşluğunu doldurmaya yönelik yayınlar yaptılar. Ancak bu yayınlar Ermenilerin yıllarca ve ısrarla süren propagandaları karşısında pek etkili olmadı. Haklı olduğu düşünülen bu davada Türkiye Cumhuriyeti kendi insanını bile bilgilendiremedi. Hâlbuki Bilgi (2003: 36)'nin de belirttiği gibi, sadece Başbakanlık Arşivinin yayınladığı belgeler üzerine odaklanmak ve belgelerdeki bilgileri yoruma tabi tutmak dahi bu yolda önemli mesafeler almaya yetebilecek niteliktedir.

Yukarıda belirtilen sayı içine dâhil olan kitaplardan bir bölümü de yabancı dilde yayınlanan resmi dokümanların varlığıdır. Bunların haricinde yine yabancı dilde kaleme alınan kitap/makaleler de mevcuttur. Bunlardan bazıları; Mıgırdaç Yanıkyan tarafından şehit edilen Konsolos yardımcısı Bahadır Demir'in annesi Neşide Demir (1980) tarafından *The Armenian Question in Turkey* ismiyle yazılan eserdir. Bir diğeri Birant (1983) tarafından kaleme alınan, *Dört Lisanda Ermeni Terörü* adlı kitaptır. Bunlar arasında en çok okuyucuya ulaştığı tahmin edilen ve bilim çevrelerince muteber olarak kabul gören Ataöv (1985; 1989)'ün farklı yıllarda yapmış olduğu yayınlar pek fazla yer tutmaktadır. Ataöv'ün yanı sıra aynı başarılı uğraşa imza atanlardan birisi de hiç şüphesiz Şimşir (1989)'in, *British Documents on Ottoman Armenians I (1856-1880)* adlı çalışmasıdır.

Bunlardan başka elbette yabancı dille yazılan makale ve kitap/kitap bölümleri de bulunmaktadır. Amaç bunların tekrardan adını zikretmek değildir. Keza hepsinin ortak noktası, konuyu tarihî seyri içinde ele almış olmalarıdır. Bu maksatla Türkçe yayınlananlar içerisinde bu çizginin dışına çıkanlar hakkında birkaç cümle yazmakta fayda görülmüştür. Örneğin, Ermenice bilen zamanın tek bilim adamı olan ve günümüzde de nadir bilenlerden biri olarak gösterilen Uras (1987)'in, *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*, Göyünc (1983)'ün *Osmanlı İdaresinde Ermeniler*, Gürün (2001)'ün *Ermeni Dosyası* adlı çalışmaları diğer monografik eserlere kaynaklık etmekle beraber bu kitaplarda pek çoğunda olmayan nüfus verilerine, yerli ve yabancı arşiv kaynaklarına ve konuyla ilgilenen tüm yabancı bilim adamlarının neredeyse tamamına yer verilmesi açısından önem arz etmektedir.

Yine Kocaş (1967), Küçük (1984), Öke (1986), Köymen (1990), Süslü (1990), Çaycı (2000), Halaçoğlu (2001; 2006), İlter (1994; 1996), Özdemir ve diğer Türk Tarih Kurumu'nun Ermeni konusunu çalışan akademisyenleri (2004) bu alanda arşiv belgelerine dayanarak okuyuculara konu hakkında önemli bilgiler ulaştırmışlardır. Fakat bu ve benzeri birkaç kitap haricinde hemen hemen hepsi aynı cümlelerle konuya yaklaşmakta ve ne yazık ki birbirinin tekrarı durumundan öteye geçememektedirler. Osmanlı Devleti lehinde konuya yaklaşan kitapların genelinde Ermenilere karşı bir soykırım olmadığı, bu olayın en fazla bir mukatele olarak nitelendirilebileceği şeklinde bilgiler bulunmaktadır.

Elbette bahsi geçen kitaplardan nüans olarak da olsa ayrılanlar da söz konusudur. Örneğin, Orel ve Yüce (1983)'nin çalışması Ermenilerce Talat Paşa'ya atfedilen telgrafların gerçek yüzünü ortaya çıkarmak için yazılmıştır. Kılıç (2006) ise çalış-

masını yine tarihî akışa göre yapsa da diğerlerinden farklı olarak Osmanlı Ermenileri arasında meydana gelen dinî ve siyasî mücadeleleri çalışarak, işin yönünü farklı bir mecraya çekmiştir.

Türk Tarih Kurumu'nun Ermeni masasına zamanında birçok emeği olan araştırmacılarından Çiçek (2005) de yine 1915 olayları üzerine çalışmış ama bunları Osmanlı veya Rus arşivlerinin haricinde Amerikan arşivlerine dayandırarak *Ermenilerin Zorunlu Göçü (1915-1917)* isminde olaya farklı arşivlerden bilim çerçevesinde bakan, önemli bir eser çıkarmayı başarmıştır. Benzer bir çalışma da Kılıç (2003) tarafından Türk arşivlerinin yanı sıra Alman arşivlerinin de neredeyse tamamının irdelenmesi sonucu, Ermeni sorununun boyut olarak başka bir devletle ilişkilendirilmeye çalışılmasıyla neticelenmiştir.

Atnur (2005) ve Başyurt (2006) ise Türkiye'de Ermeni kadınları ve çocukları meselesi üzerine dolayısıyla saklı kalmış hayatlar olarak nitelendirilebilecek Ermeni evlatlıklar konusuna dair eserler ortaya koyarak, 1915 Ermeni olay(lar)ında sadece siyasî gelişmelerinin incelenmediğini göstermişlerdir.

Karaca da *Sözde Ermeni Soykırım Projesi, Toplumsal Bellek ve Sinema* adlı bir çalışma yapmıştır (2006). Kitapta bellek kavramı ve toplumsal bellek üzerinde durulmuş, ayrıca sinema dünyasına ait ürünler analizlere tabi tutulmuştur.

Gökçek (2006) ise biraz daha farklı olarak edebiyat dünyasına yönelmiş ve bu alanın üstatlarından biri kabul edilen Ahmet Mithat Efendi'nin hikâye ve romanlarında gayr-ı Müslim Osmanlıları tahlil etmiştir. Zaten bu konuda Baum (1996)'un destekleyici nitelikte bir açıklaması vardır. Ona göre, "soykırımı anlamada tarihle ilgili bilgiler önemli yer tutsa da, soykırımla ilgili edebi ürünler tarihî gerçeklerin hissedilmesini sağlamaktadır." Baer da Baum gibi bir araştırma yapıp soykırımla ilgili hikâye kitaplarında doğruluğun sunum yollarını incelemiştir. Baer (2000) çalışmasında, bu tür kitaplarda çocuklara bir düşman sunma çabasının gelenek haline gelmiş olduğunu ifade etmektedir. Araştırmasında Türklerle ilgili isim vermemesine karşın Orta Doğu coğrafyasını kast eden Baer'in aksine Gökçek, azınlıklara yönelik hikâye ve romanlarıyla bilinen Ahmet Mithat Efendi'nin hiçbir eserinde bu anlamda bir düşmanlığa rastlamamıştır. Zira orada Türkler arasında yaşayan Müslüman olmayan azınlıkların dolayısıyla Ermenilerin ticaretle uğraşmalarına ve hayatlarına bu çizgide devam eden kahramanlarına değinilmiştir.

Bunlardan başka Tozlu (1991), Vahapoğlu (1997) ve Büyükkarcı (2003) genelde, Osmanlı'dan günümüze kültür ve eğitim tarihinde azınlık ve yabancı okullar, özelde ise İstanbul Ermeni okulları üzerine çalışmalarda bulunmuşlardır.

Kaplan (2005) ise 1915'te ne/neler olduğunu belirlemek amacıyla konuya Türkler lehinde ve aleyhinde yaklaşan; bilim adamı, gazeteci, yazar, bürokrat ve siyasetçi ile yaptığı röportajları bir araya getirerek meydana güzel bir eser çıkarmıştır. Dikkat edilecek olursa burada da eğitime ve eğitimciye dair bir şey bulmak mümkün değildir.

Bu kez Ahmet Refik [Altınay] (1992)'in *Kafkas Yollarında (Hatıralar ve Tehasüsler)* adlı eserine paralel olarak bir sözlü tarih çalışmasına gidilmiş ve Solmaz (1995) tarafından 122 tanığın diliyle Ermenilerin Türklere karşı uyguladığı katliamı vurgulayan savunma ağırlıklı bir eser vücuda getirilmiştir.

Sonuç

Temelinde monografik çalışmaların ötesine gidemeyen yukarıda bahsi geçen bu eserler özellikle 1914–1922 arasına sıkıştırılmaya çalışılmıştır. Belirli aralıklarla sonraki dönemler ele alınmaya başlansa da bunlar da yine bir milletin topyekûn yakıtı olarak nitelendirilebilecek eğitim ve mecrasından uzak olan çalışmalar olarak karşımıza çıkmıştır. Hâlbuki dünyada bilginin önemi hızla artarken “bilgi” kavramı ve “bilim” anlayışı da hızla değişmektedir. Demokrasi ve yönetim kavramları farklılaşmakta, teknoloji ilerlemekte, tüm bunlara paralel olarak küreselleşme ve sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçiş sıkıntıları yaşanmaktadır. Belirtilen hızlı değişim ve gelişim ile hâkim olmaya başlayan küreselleşme süreci, sadece ekonomik alanda belirleyici olmakla kalmayıp sosyal ve kültürel alanlarda da etkili olmaya başlamıştır. Bu gelişmeler aynı zamanda, bilgi toplumu oluşumu sürecini başlatmıştır. Bilgi toplumunun ekonomik büyümeyi hızlandırıcı, sosyal altyapı hizmetlerinin sunumunu iyileştirici ve kültürel etkileşimi artırıcı olduğu ve böylece ülkeler arası politikalara da yön vereceği açıktır.

Takdir edileceği üzere Ermeni konusunun dış politikada olduğu kadar öğrenciler tarafından bilinmesi de en az gerçekler kadar önemlidir. Çünkü bu konuda ki şartlar ve ülkenin gücü ne/nasıl olursa olsun, onun kararını belirleyen sorunun algılamalarıdır. Örneğin iki ülke ilişkilerinin geliştirilmesi o ülkenin çıkarına da olsa eğer o ülke halkı ve yöneticileri buna inanmıyorlarsa işbirliği mümkün değildir. Unutulmamalıdır ki, Ermenistan özelinde konunun bilinmesi daha bir önem kazanmaktadır. Çünkü aşırıların bu derece güçlü olduğu bir ülkede gerçekçi tespitlerden çok idealler ve bu ideallerin yarattığı “sahte gerçekçiler” bir süre sonra gerçeklerin yerini almaya başlar (Laçiner 2004: 203).

Başta tarihî ve siyasî olmak üzere ekonomik ilişkileri ve gelişmeleri dahi etkileyecek kadar önem arz eden bir konu olan Ermeni meselesi ne yazık ki Türkiye'deki ders kitaplarında gereği gibi yer almamış ve en fazla bir-iki sayfa ile geçiştirilmiştir. Ayrıca Ermeni diasporası ve sözde Ermeni hamileri taraflı baktıkları 1915 olaylarını yılın 365 günü canlı tutmak için uğraşmaktayken yine ne yazık ki, Türkiye'nin politik, ekonomik ve medya çevresinde bu konu 24 Nisan'dan 3–4 gün önce veya sonra ele alınmakla yetinilmiştir.

Bugün dünya kamuoyunda Türkiye “negasyonist” yani herkesin kabul ettiği bir şeyi inkâr eder durumdadır. Bunu bir şekilde kırmak lazımdır. Belki de bunu sadece resmi makamlardan yola çıkarak değil de sivil toplumdan da destekle hareket ederek ve bilimle provokasyonların ilgisini yok ederek yapmak gerekecektir. Nitekim Ertan (2003), Metin (2007) ve Kop (2009)'un araştırmalarından başka, konuya

yönelik eğitimsel açıdan yaklaşan neredeyse herhangi bir araştırma bulunmamaktadır. 1915 Ermeni olaylarına eğitimsel açıdan yaklaşan yerli ve yabancı araştırmaların yok denecek kadar az olması böylesine geniş problematik bir zemine oturan araştırmaların ivedilikle yapılmasını zorunlu kılmaktadır.

Yukarıda ismi zikredilen yazarlardan Ertan, Ermeni Araştırmalarının I. Türkiye Ermeni Kongresi'nde sunduğu bildirisinde yüksek öğrenim gençliğinin Ermeni Sorunu'na dair görüşlerini tespit edip yorumlamaktadır. Metin de Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük Derslerinde Ermeni Meselesinin Öğretimi (Mevcut Ders Kitapları, Öğretmen ve Öğrenci Görüşleri ve Çağdaş Yayınlar Işığında Yeni Bir Ünite Tasarımı) adlı yüksek lisans çalışmasında 2004–2005 ve 2005–2006 öğretim yıllarında MEB'e bağlı liselerde okutulmakta olan tarih ders kitaplarındaki Ermeni meselesi konusunun içeriğine yönelik lise öğretmen ve öğrencilerinin görüşlerine yer vermiştir. Kop ise eğitimin temeli olarak kabul edilen ilköğretim seviyesindeki öğrencilerden 8. sınıfta okuyanlar üzerine iki farklı ilde (İstanbul-Kars) araştırma yapmış ve konuya yönelik gerek öğrencilerin görüşlerini ve gerekse bilgilerini karşılaştırma yoluna gitmiştir.

Görüldüğü gibi 1915 Ermeni olayları Türkiye'de hem nicel hem de nitel olarak eğitimsel açıdan yeterince araştırılmamıştır. Oysa dünya literatüründe Yahudi soykırımı için eğitim sahasına yönelik birçok çalışma bulmak mümkündür. Temenni şudur ki Türkiye'de de hassas konulardan biri olan Ermeni Sorunu'na yönelik çalışmaların hızla artmasıdır. Çünkü buna fazlasıyla ihtiyaç vardır. Binark (2005: 97)'in da belirttiği gibi Ermeni soykırım iddialarını dünya kamuoyuna ve parlamentolara anlatmak daha çok uzman kadrolara ve üniversitelere düşmektedir. Aynı şekilde konunun eğitimsel boyutunu araştırmakta üniversitelerin asli görevlerinden biri olması gerekir.

Kaynakça

ADALIAN, R. Paul, (1989), "The Historical Evolution of the American Diaspora". **Journal of Modern Hellenism**. 6: 81–114.

AHMET REFİK [Altınay], (1992), *Kafkas Yollarında (Hatıralar ve Tehassüsler)*, (Hzl. Ö. Armağan), İstanbul: Fikir Yayınları.

AKÇAM, Taner, (1986), *Türk Ulusal Kimliği ve Ermeni Sorunu*, İstanbul: Su Yayınları.

AKÇAM, Taner, (1992), *Türk Ulusal Kimliği ve Ermeni Sorunu*, İstanbul: İletişim Yayınları.

AKÇAM, Taner, (1999), *İnsan Hakları ve Ermeni Sorunu: İttihat ve Terakki'den Kurtuluş Savaşı'na*, Ankara: İmge Kitabevi.

ATAÖV, Türkkaya, (1985), *An Armenian Falsification*, (2nd edition), Ankara: Renk Ofset.

ATAÖV, Türkkiye, (1989), *A British Source (1916) on the Armenian Question*, Ankara: Feryal Matbaası.

ATNUR, İbrahim, (2005), *Türkiye’de Ermeni Kadınları ve Çocukları Meselesi (1915–1923)*, Ankara: Babil Yayıncılık.

AURON, Yair, (2003), *The Banality of Denial İsrail and the Armenian Genocide*, U.S.A: New Brunswick, New Jersey and London.

BAER, Elizabeth Robert, (2000), “A New Algorithm in Evil: Children’s Literature and the Holocaust”, *The Lion and the Unicorn*, 24: 378–401.

BALAKİAN, Peter, (1997), *Black Dog of Fate: A Memoir*, New York.

BAŞYURT, Erhan. (2006), *Ermeni Evlatlıklar Saklı Kalmış Hayatlar*, (2. baskı). İstanbul: Karakutu Yayınları.

BAUM, Rachel. (1996), “What I Have Learned to Feel: The Pedagogical Emotions of Holocaust Education”. *College Literature* XXIII(3): 44–57.

BEYOĞLU, Süleyman, (2003), “Ermeni Tehcirine Dair Araştırmalara Toplu Bir Bakış”. *Ermeni Araştırmaları 1. Türkiye Kongresi Bildirileri I*, Ankara: ASAM-EREN Yayınları. 23–33.

BIYIKLI, Mustafa, (2001), “Türk Tarihinde Ermeniler-Ermeni İddiaları ve Ermeni Sorunu Gerçeği Bibliyografyası”. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 131: 235–260.

BİLGİ, Nejdet, (2003), “Türkiye’nin Ermeni Meselesinde Bilgilenme ve Bilgilendirme Problemleri”. *Ermeni Araştırmaları 1. Türkiye Kongresi Bildirileri I*, Ankara: ASAM-EREN Yayınları. 35–44.

BİLGİN, Nuri, (2005), “Ermeni Soykırım İddiaları ve Tarihin İnşası”, *Farklı Yönleriyle Ermeni Sorunu*, İstanbul: Nergiz Yayınları. 253–268.

BİNARK, İsmet, (2005), *Asılsız Ermeni İddiaları ve Ermenilerin Türklere Yaptıkları Mezalim*, (3. baskı), Ankara: ATO Yayınları.

BİRANT, Mehmet Ali, (1983), *Dört Lisanda Ermeni Terörü*, İstanbul: And Koll. Şti.

BLOXHAM, Donald, (2005), *The Great Game of Genocide: Imperialism, Nationalism, and the Destruction of the Ottoman Armenians*, New York: Oxford University Press.

BÜYÜKKARCI, Süleyman, (2003), İstanbul Ermeni Okulları, Konya: Yelken Basım Yayım Dağıtım.

ÇAYCI, Abdurrahman, (2000), *Türk-Ermeni İlişkilerinde Gerçekler*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

ÇELİK, Hüseyin, (tarihsiz). *Türkiye’nin Ermeni Sorunu (Yüzleşme/ Çözüm)*, İstanbul: BDS Yayınları.

ÇİÇEK, Kemal, (2005), *Ermenilerin Zorunlu Göçü (1915–1917)*, Ankara: TTK Yayınları.

DADRİAN, Vahakn, N. (2004), *Ermeni Soykırımında Kurumsal Roller: Toplu Makaleler 1*, (Çeviren: A. Tuygan), İstanbul: Belge Yayınları. 2004. (Eserin aslının basım tarihi 1995).

MALEVİLLE, Georges de, (1998), *Fransız Avukatın Ermeni Tezleri Karşısında Türkiye Savunması: 1915 Osmanlı-Rus Ermeni Trajedisi*, (Çeviren: N. Bakka-
loğlu), İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları. (Eserin aslının basım tarihi 1988).

DEMİR, Neşide K. (1980), *The Armenian Question in Turkey*, Türkiye: Kuşak Ofset.

ERTAN, Timuçin F. (2003), “Türkiye’deki Yüksek Öğrenim Gençliğinin Ermeni Sorunu Hakkındaki Bilgi ve Bilinç Düzeyi”, *Ermeni Araştırmaları 1. Türkiye Kongresi Bildirileri I*, Ankara: ASAM-EREN Yayınları. 13–23.

FERRO, Marc, (1984), *The Use and Abuse of History or How the Past is Taught*, London, Boston, Melbourne and Henley: Routledge & Kegan Paul.

GÖKÇEK, Fazıl, (2006), *Osmanlı Kapısında Büyümek: Ahmet Mithat Efendi’nin Hikâye ve Romanlarında Gayr-ı Müslim Osmanlılar*, İstanbul: İletişim Yayınları.

GÖYÜNÇ, Nejat, (1983), *Osmanlı İdaresinde Ermeniler*, İstanbul: Gültepe Yayınları.

GÜRÜN, Kamuran, (2001), *Ermeni Dosyası*, (5. baskı), Rüstem Yayınevi.

HALAÇOĞLU, Yusuf, (2001), *Ermeni Tehciri ve Gerçekler (1914–1918)*, Ankara: TTK Yayınları.

HALAÇOĞLU, Yusuf, (2006), *Sürgünden Soykırıma Ermeni İddiaları*, İstanbul: Babıali Kültür Yayıncılığı.

HOVANNİSİAN, Richard G, (tarihsiz), *Armenia: On the Road to Independence 1918*.

İLTER, Erdal, (1994), *Ermeni Propandasının Kaynakları*, Ankara: Kamu Hizmetleri Araştırma Vakfı Yayınları.

İLTER, Erdal, (1996), *Ermeni Kilisesi ve Terör*, Ankara: A. Ü. Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları.

KAÇAZNUNİ, Ovanes, (2005), *Taşnak Partisinin Yapacağı Bir Şey Yok (1923 Parti Konferansına Rapor)*, (Çeviren: A. Acaloğlu), (3. baskı), İstanbul: Kaynak Yayınları. (Eserin aslının basım tarihi 1927).

KAPLAN, Sefa, (2005), *1915’te Ne Oldu?*, İstanbul: Hürriyet Yayınları.

KARACA, Birsen, (2006), *Sözde Ermeni Soykırım Projesi*, İstanbul: Say Yayınları.

KARİBİ [P. P. Goleyşvili], (2007), *Ermeni İddialarına Gürcü Devleti'nin Kırmızı Kitabı*, (Hzl. M. Perinçek), İstanbul: Kaynak Yayınları. (Eserin aslının basım tarihi 1920).

KARİNYAN, Artashes Balasiyevic, (2006), *Ermeni Milliyetçi Akınları*, (Çeviren: A. Acaloğlu), İstanbul: Kaynak Yayınları. (Eserin aslının basım tarihi 1928).

KILIÇ, Davut, (2006), *Osmanlı Ermenileri Arasında Dini ve Siyasi Mücadeleler*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

KILIÇ, Selami, (2003), *Ermeni Sorunu ve Almanya (Türk-Alman Arşiv Belgeleriyle)*, İstanbul: Kaynak Yayınları.

KIZIL KİTAP: (2006), İngilizlerin Mavi Kitabına Sovyetlerin Yanıtı. Güneybatı Kafkas'ta *Taşnak Mezalimi*, (Çeviren: K. Yükseler), İstanbul: Kaynak Yayınları. (Eserin aslının basım tarihi 1920).

KOCAŞ, Sadi, (1967), *Tarih Boyunca Ermeniler ve Türk Ermeni İlişkileri*, Ankara: Altınok Yayınevi.

KOP, Yaşar, (2009), İlköğretim 8. Sınıf Öğrencilerinin Ermeni Sorunu ile İlgili Görüşleri ve Bilgi Düzeyleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma: **İstanbul ve Kars Örnekleri**, yayımlanmamış doktora tezi. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

KÖYMEN, Atilla, (1990), *Ermeni Soykırımı İddiaları ve Arşivlerdeki Gerçekler*, Ankara: İyigün Matbaası.

KÜÇÜK, Cevdet, (1984), *Osmanlı Diplomasisinde Ermeni Meselesinin Ortaya Çıkışı (1878-1879)*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

LAÇİNER, Sedat, (2004). *Türk-Ermeni İlişkileri*, İstanbul: Kaknüs İnceleme ve Araştırma.

LOWRY, Heath W, (1990), *The Story Behind Ambassador Morgenthau's Story*, İstanbul: The Isis Press.

MAYEWSKİ, K. W, (2001), *Yabancı Gözüyle Ermeni Meselesi*, (Çeviren: M. Sadık), Ankara: APK Daire Başkanlığı Yayınları.

McCARTHY, Justin, (1998), Ölüm ve Sürgün (1821-1922), (Çeviren: B. Umar), (5. baskı), İstanbul: İnkılâp Kitabevi. (Eserin aslının basım tarihi 1995).

McCARTHY, Justin, (2001), "I. Dünya Savaşı'nda İngiliz Propagandası ve Bryce Raporu". (Der. H. C. Güzel), **Osmanlı'dan Günümüze Ermeni Sorunu** (2. baskı), Ankara: Yeni Türkiye Yayınları. 21-38.

McCARTHY, Justin, (2005), "Kim Başlattı?". **Farklı Yönleriyle Ermeni Sorunu**, İstanbul: Nergiz Yayınları. 85-108.

McCARTHY, Justin, (2006), *Osmanlı'ya Veda: İmparatorluk Çökerken Osmanlı Halkları*, (Çeviren: M. Tuncel), İstanbul: Etkileşim Yayınları. (Eserin aslının basım tarihi 2001).

METİN, Erhan, (2007), **Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük Derslerinde Ermeni Meselesinin Öğretimi (Mevcut Ders Kitapları, Öğretmen ve Öğrenci Görüşleri ve Çağdaş Yayınlar Işığında Yeni Bir Ünite Tasarımı)**, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

OREL, Şinasi ve YÜCE, Süreyya, (1983), **Ermenilerce Talat Paşa'ya Atfedilen Telgrafların Gerçek Yüzü**, Ankara: TTK Yayınları.

ÖKE, Mim Kemal, (1986), **Ermeni Sorunu**, İstanbul: İz Yayıncılık.

ÖZDEMİR, Hikmet, ÇİÇEK, Kemal, TURAN, Ömer, ÇALIK, Ramazan ve HALAÇOĞLU, Yusuf, (2004), **Ermeniler: Sürgün ve Göç**, (2. baskı), Ankara: TTK Yayınları.

PELOSKY, Christina Berian, (2005), **Content Analysis of Undergraduate Courses and Course Content on the Armenian Genocide in United States Higher Education**, Presented in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of Doctor of Philosophy. Lynn University.

PERİNÇEK, Mehmet, (2006), **Ermeni Devlet Adamı B. A. Boryan'ın Gözüyle Türk-Ermeni Çatışması**, İstanbul: Kaynak Yayınları.

POWER, Samantha, (2002), **A Problem from Hell: America and the Age of Genocide**, New York: Basic Books Publishing.

SHAW, Stanford ve SHAW, Ezel Kural, (1983), **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye II**, (Çeviren: M. Harmancı), İstanbul: E Yayınları. (Eserin aslının basım tarihi 1976).

SOLMAZ, Gürsoy, (1995), **Yaşayanların Dilinden Erzurum-Sarıkamış-Kars'ta Ermeni Zulmü (1918-1920)**, Van: Yüzcüncü Yıl Üniversitesi Yayınları.

STAUB, Ervin, (1989), **The Roots of Evil: The Origins of Genocide and Other Group Violence**, CambridgeUniversity Press England and New York.

STROM, Margot S. and PARSONS, William S. (1982), **Facing History and Ourselves: Holocaust and Human Behavior**, Watertown, Massachusetts: Intentional Educations, Inc.

SUPPLE, Carrie, (1993), **From Prejudice to Genocide: Learning About the Holocaust**, London: Trentham Books Limited.

SÜSLÜ, Azmi, (1990), **Ermeniler ve 1915 Tehcir Olayı**, Van: Yüzcüncü Yıl Üniversitesi Yayınları.

ŞİMŞİR, Bilal N. (1989), **British Documants on Ottoman Armenians I (1856-1880)**, Ankara: TTK Yayınları.

TOZLU, Necmettin, (1991), **Kültür ve Eğitim Tarihimize Yabancı Okullar**, Ankara: Akçağ.

URAS, Esat, (1987), *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*, (2. baskı), İstanbul: Belge Yayınları.

VAHAPOĞLU, Hidayet, (1997), *Osmanlı'dan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okullar*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

WEEMS, Samuel A. (2004), *Ermenistan, Terörist Hristiyan Ülkesinin Sırları*, (Çeviren: T. S. Çeviri Grubu), Bakü.

